

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN KADIN DERNEKLERİ VE BASIN BAĞLAMINDA TOPLUMDA KADIN KONUSUNA YAKLAŞIMI¹

Dilara GÖKTAŞ²

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti yakın tarihimizin seyrini değiştiren siyasi bir oluşum olarak Osmanlı Devleti üzerinde bıraktığı siyasi etki çerçevesinde pek çok kez ele alınmıştır. Bu yapı bünyesinde farklı düşünen şahsiyetleri barındırmasının yanı sıra yönetim kadrosunun toplumsal sorunlara bakış açısı açısından ciddi ayrımlar söz konusu değildir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, kuruluş aşamasından meşrutiyetin ilanına kadar yaptığı yayınlarla kadınların mevcut konumundan rahatsız olduğunu, kadınların sosyal hayata daha fazla dâhil olmaları gerektiğini vurgulamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yönetim üzerinde söz hakkına sahip olan cemiyet, kadınlık konusunda ne kadar samimi olduğunu göstermek için kadın dernekleri ve dergilerine hem maddi hem manevi destek vermiştir. Bu çalışmada İttihat ve Terakki'nin desteklediği kadın derneklerinin ve dergilerinin faaliyetleri incelenerek cemiyetin kadınlık konusundaki tutumu hakkında değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Kadın, Meşrutiyet, Kadın Dernekleri, Basın

WOMEN'S APPROACH OF UNION AND PROGRESS SOCIETY THE CONTEXT OF WOMEN'S ASSOCIATIONS AND PRESS

ABSTRACT

The Committee of Union and Progress has been discussed many times within the framework of the political impact on the Ottoman Empire as a political entity that has changed the course of our recent history. In this structure, there are no serious distinctions in terms of the views of the management staff on social problems as well as hosting different thinkers. The Committee of Union and Progress emphasized that women are uncomfortable with their current position and that women should be more involved in social life through their publications from the establishment stage to the declaration of constitutional monarchy. After the declaration of the Second Constitutional Monarchy, the society, which has the right to speak on the administration, has provided both material and moral support to women's associations and magazines in order to show how sincere it is to women. In this study, the activities of women's associations and journals supported by the Union and Progress will be examined and an evaluation will be made about the attitude of the society on femininity.

Keywords: Committee of Union and Progress, Woman, Constitutionalism, Women Association, Press

---

¹ Bu makale Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde hazırlanan "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kadın Algısı Çerçevesinde Selma Rıza Örneği" adlı yüksek lisans tez çalışmasından geliştirilmiştir.

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, di.la.ra@hotmail.com.

GİRİŞ

Osmanlı aile yapısı ve toplumda kadının yeri gibi konular Batılılaşmaya paralel olarak gelişmeye başlamış, Osmanlı kadınının hayatında önemli değişiklikler ilk defa Tanzimat döneminde meydana gelmiştir. 19. Yüzyılda eğitim, tarım gibi alanlarda meydana gelen değişiklikler ve dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler Osmanlı topraklarında yaşayan kadınları aşamalı olarak etkilemiş ve yeni iş kollarının ortaya çıkmasıyla aile yapısında yaşanan değişim kadın hayatında ciddi değişimleri beraberinde getirmiştir.³

İslam hukukunun geçerli olduğu bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de mekânlar cinsiyete göre keskin çizgilerle ayrılmış, Tanzimat dönemine gelinceye kadar giyim kuşamdan gezinti yerlerine kadar devletim müdahaleci anlayışı kendini göstermiştir. Ancak Tanzimat dönemi bu anlayışın yavaş yavaş değiştiği, kadınların hukuki olarak haklar kazandığı yıllarca süregelen alışkanlıkların değiştirilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Kadın eğitimi konusunda önemli adımların atıldığı Tanzimat döneminde kadına birey olarak yer veren ilk kanuni düzenleme olan 1869 tarihli *Tabiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesi* yayınlamıştır.⁴ Böyle hukuki gelişmeler toplumsal hayatta kadının yerini bir adım öne taşımış ve en önemlisi toplumu gelecekteki gelişmelere hazırlamıştır.

Tanzimat Dönemi edebi eserlerine bakıldığında kadının toplumdaki konumunun sorgulandığı, mevcut evlilik anlayışının ve aile ortamının eleştirildiği pek çok eser karşımıza çıkacaktır. Namık Kemal, Şinasi, Şemseddin Sami gibi isimler yazdıklarıyla kadınların hak ettikleri konumda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tanzimat'ın oluşturduğu ortamda, XIX. yüzyılın sonlarına doğru batılı kadın tipini destekleyen milliyetçi ve aydın bir erkek modeli ortaya çıkmış, bu aydın kitle modernleşmenin modern kadınlar tarafından gerçekleştirileceğine inanarak kendi çevrelerini bu doğrultuda yönlendirmişlerdir. Osmanlı toplumunda kadın sorununu ilk defa ortaya çıkaran ve gazeteler aracılığıyla konuyu gündeme taşıyan bu milliyetçi zümrenin temsilcileridir. Genç Osmanlılar olarak bilinen bu kitlenin yanı sıra Fatma Aliye, Emine Semiye, Selma Rıza gibi üst sınıfa mensup kadınlar da kendi hak arayışlarıyla aydınlar arasında yer almaya başlamışlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından eğitilmiş bir sınıf olan Jöntürkler öncülüğünde laikleşme, modernleşme süreci yaşanmış ve buna bağlı olarak kadın yaşamı da hızla değişmiştir. Kadınlar dernekler kurmak, dergi ve gazetelerde yazılar yayımlamak suretiyle kendi gelecekleri hakkında fikirlerini beyan etmişlerdir. Devletin Tanzimat'tan beri süre gelen modernleşme kaygısı kadın eğitimine yansımış eğitilmiş Türk kadını II. Meşrutiyet Dönemi'nde gelişmişlik simgesi haline gelmiştir.⁵ Bu noktada devletin açtığı Batı tarzı okulların ve basın katkılarını kadını önemseyen eğitilmiş bir kadronun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ KADIN DERNEKLERİNİN OLUŞUMU'NDA İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN ROLÜ

II. Meşrutiyet döneminde modernleşme çabası içinde olan ve yüzünü Batı'ya dönen Osmanlı Devleti'nde ilk kez örgütlü şekilde kurulan kadın dernekleri göze çarpmaktadır.⁶ Osmanlı Devleti'nde de Avrupa'da olduğu gibi kadın hareketinin ilk temsilcileri diğer

³ Ortaylı, İ.(2016). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Timaş Yayınları, İstanbul. s. 283.

⁴ Akagündüz, Ü.(2015). *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak*. Yeni İnsan Yayınevi, I. Baskı, İstanbul. s. 80.

⁵ Akagündüz, Ü.(2015)., *a.g.e*, s. 84.

⁶ Aydın, H. (2015). "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın". *Current Research in Social Sciences*, Cilt 1, Sayı 3, s. 84-96.

kadınlarla kıyaslandığında daha iyi eğitim almış olan üst sınıfa mensup ailelerin kızları olmuştur.⁷Ailelerinin imkânları sayesinde erkekler gibi eğitim alabilen Halide Edip, Şukufe Nihal, Nezihe Muhiddin, Sabiha Zekeriya, Fatma Aliye, Emine Semiye, Selma Rıza gibi kadınlar kadının mebcut konumunu eleştirerek hak talebinde bulunmuşlar ve cemiyet hayatına dâhil olarak yazılarıyla bir bilinçlendirme kampanyası başlatmışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti iyi eğitim almış ve kadın hakları konusunda geleneksel çerçevenin dışına çıkmış şahsiyetlerin bir arada bulunduğu bir oluşum olarak bu ortamda ortaya çıkmıştır. Cemiyet henüz kuruluş aşamasında Paris’te Meşveret gazetesi aracılığıyla yayın yaptığı sırada önde gelen devlet adamlarından Fazıl Paşa’nın kızı Prenses Nazlı Hanım’ın cemiyete yaptığı ziyaretten duydukları memnuniyeti haber olarak yayınlamışlar ve Nazlı Hanım’a iltifatlar ederek onun şahsında kadınlara verdikleri değeri somutlaştırmışlardır.⁸ Bunun yanı sıra İttihat ve Terakki 39 maddeden oluşan ilk nizamnamesinde yer alan birinci maddesinde “ *Meşrutiyet-i idarenin tesisine ve cins ü mezahib ayırmaksızın bütün Osmanlıların bir ittihat-ı tamme dahilinde istikmâl-i refahiyla nail-i hürriyet olmalarına çalışmış olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti bundan böyle dahi bu maksad- ı mukaddesenin ve maddî ve manevî terakkیات-ı medeniyenin temini uğrunda müttehiden çalışmayı esas maksad ve meslek ittihaz eder.*” İfadeleriyle siyaset alanında dâhi cins ve mezhep ayrımı yapmadığını açıkça belirtmektedir.⁹1906 tarihli nizamnamenin altıncı maddesinde ise kadınların cemiyete üye olabileceklerini belirten “ *bila tefrik-i cins ü mezhep kadın ve erkek bilcümle Osmanlılar cemiyete âzâ olabilirler.*” maddesi yer almaktadır.¹⁰ II. Meşrutiyet’in ilanı sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında haklarını siyasal olarak arayan kadınlar bulunmaktaydı. Dr. Bahaettin Şakir’in cemiyette Meşrutiyet’in ilanı sırasında 40 kadın üye bulunduğu ve bu kadınların mektupların gizlice dağıtılmasında, kadınlar arasında cemiyetin tanıtımının yapılmasında önemli görevler üstlendiklerini belirttiği 1934 tarihli yazısı bu gerçeği açıkça gözler önüne sermektedir.¹¹Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça cesur davranan bu kadınların cesaretlerini fikirlerine önem veren ve eğitimleri için somut adımlar atan cemiyet üyelerinden almış olmaları muhtemeldir.

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları sebebiyle zor durumda bulunması kadın derneklerinin daha çok yardım derneği olarak çalışmalarına sebep olmuştur. Kurulan ilk kadın derneği olarak bildiğimiz 1908 tarihli ve başkanlığını Fatma Aliye Hanım’ın üstlendiği Cemiyet-i İmdadiye yardım derneği olarak görev yapan kadın derneklerine bir örnek olarak gösterilebilir. ¹²1908 tarihinde kurulan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi de hayır derneği olarak sorumluluk üstlenen bir başka kadın derneğidir. Bu dernek mezhep ayrımı yapmaksızın kimsesiz Osmanlı kadınlarına ve çocuklarına yardım etmeyi amaçlamış ve faaliyetlerini kadınlar ve çocuklar üzerine yoğunlaştırmıştır.¹³

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kurulmasında aracılık ederek faaliyetlerini desteklediği bir başka kadın cemiyeti de Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyetidir. Nizamnamesinin birinci maddesinde “*Merkez-i umumisi Selanik olmak üzere Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin taht-ı himayesinde 4 kanun-ı Evvel 325 (17 Aralık 1909) tarihinde*”

⁷ Akagündüz, Ü. (2015). **a.g.e**, s.86.

⁸ Meşveret, (1886). “La Visite de S.A. Princesse Nazli au Comite”1 October (Ekim), s.1-2.

⁹ Birinci, A. (2001). **Tarih Yolunda Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvalî**. Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül.s. 84.

¹⁰ İnternet: Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Nizamname-i Esasi 1323, İSAM KÜTÜPHANESİ, <http://ktp.isam.org.tr/>, 29.12.2018, saat 15.30

¹¹ Coşar, Ö.S. (1973). **Atatürk Ansiklopedisi**. Cilt 2, İstanbul reklam Ltd. Şirketi, İstanbul, s. 59.

¹² Aydın, H. (2015). **a.g.m**. s.89

¹³ Çakır, S. (2016). **a.g.e**, s. 87.

kurulduğunu açıkça belirten cemiyet Nesime Yusuf Hanımefendi'yi de başkan olarak görevlendirmiştir.¹⁴ Kadın seferberliği ilan ederek yardım toplamayı amaçlayan dernek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Beşinci Klübü tarafından denetlenmektedir.¹⁵ Cemiyet nizamnamesinin dördüncü maddesinde “ *bilâ- tefrik cins ü mezheb her sahibe-i ihtiyacın indel- tahkik anlaşılacak fark u zaruretine vesait-i mümkünine ile çaresâz olmağa dahi gayret edecektir.*” Şeklinde kapsayıcı bir madde yer almaktadır.¹⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti kadınları sosyal hayata daha fazla dâhil etmek amacıyla kurduğu, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teâli-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti gibi derneklerin yanı sıra Türk Ocakları bünyesinde düzenlediği konferanslarla kadın konusunda toplumsal bilinçlenmenin önünü açmıştır. 1911 tarihinde İttihat ve Terakki'nin desteği ile kurulan “Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti” bir yardım derneği olarak Balkan Savaşı'nın yaralarını sarmaya çalışmıştır. Derneğin kurucusu olan Dr. Besim Ömer Paşa'nın Darülfünun'da verdiği konferanslar kadınlar tarafından ilgiyle karşılanmış, bu tür konferanslar ile özellikle sağlık alanında eğitilen kadınlar I. Dünya Savaşı sırasında önemli görevler üstlenmişlerdir.¹⁷

II. Meşrutiyet döneminin önemli kadın yazarlarından olan Halide Edip Teali Nisvan Cemiyeti'nde aktif görevler alarak kadınlara konferanslar vermiş ve bu sayede çok eşlilik, kadın hakları gibi konularda eğitim yaygınlaşmıştır. Anılarında üyesi bulunduğu bu dernekten şöyle söz etmektedir: “ *Bu ilk kadın klübü bazı münevver kadınlar ve hocalar tarafından kurulmuştu. Gaye daha fazla fikrî inkişaf istikametinde idi. Küçük merkezinde Fransızca, İngilizce dersleri verildiği gibi, aynı zamanda çocuk bakımı ve ev bakımı hakkında da malûmat veriliyordu. Burada müfrit¹⁸ feminizme kaçan bir temayül¹⁹ olmakla beraber, gürültüden şöhret avcılığından çekiniliyor, ölçülü bir orta yol tutuluyordu.*”²⁰ Halide Edip Hanım'ın bu derneğin faaliyetlerine katıldığı 1911 yılında İstanbul'da kadınlar “Beyaz Konferanslar” adıyla düzenlenen konferanslarda Fatma Nesibe Hanım'ın yaptığı konuşmaları dinlemek amacıyla bir konakta toplanıyorlardı.²¹ Burada yapılan konuşmalar “Kadın Dergisi”nde yayınlanarak daha fazla kadına ulaşıyordu.

Balkan Savaşları'nın ardından 1913 tarihinde ortaya çıkan “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği” programının birinci maddesinde; “*İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebine nakden ve fikren yardım etmek, şüheda veya muhacirinin yetim ve bi- kes kalan kız çocuklarına tesis olunacak Darüssımai'de sanayi-i nisaiye öğretmek ve hayat-ı iktisadiye-i Osmaniyenin inkişaf ve terakkisine çalışmaktır.*” İfadelerinin yer alması derneğin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile fikir birliği içerisinde olduğunun göstergesidir.²² Yine 1913 yılında kurulan ve fikirleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ile paralellik gösteren “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti” *Kadınlar Dünyası* adıyla bir dergi yayınlarak burada kadın sorunlarına yer vermişler, yaptıkları çalışmalarla kadının toplumsal hayattaki rolünü farklılaştırmaya çalışmışlardır.²³

¹⁴ Toprak, Z.(1989). “ İttihat Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”. **Toplum ve Bilim Dergisi**. Güz. No. 43-44, s. 184. Bu yazıda derneğin nizamnamesi de yer almıştır.

¹⁵ Toprak, Z. (1989). a.g.m, s.187.

¹⁶ Toprak, Z. (1989). a.g.m, s.186.

¹⁷ Çakır, S.(2016). **a.g.e**, s. 101. I. Dünya Savaşı sırasında bu dernek sayesinde sağlık eğitimi alan kadınlar hem cephe gerisindeki seyyar hastanelerde hem de İstanbul'da bulunan hastanelerde fahri hemşirelik yapmışlardır.

¹⁸ Müfrit: Aşırı

¹⁹ Temayül: Eğilim

²⁰ Adivar, H. E.(2018) **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul, Can Yayınları, .s. 224-225.

²¹ Ok, S.(2012). **İttihat ve Terakki'nin “Yemin”siz Kadınları**. İstanbul. Destek Yayınevi. s. 29.

²² Çakır, S.(2016). **a.g.e**, s. 92.

²³ Aydın, H. (2015) a.g.m, s. 88.

Kadınların eğitimi ve çalışma hayatına katılımları konusunda izlediği politikalarla kadını geleneksel kalıplardan çıkararak İttihat ve Terakki toplumsallaşma ve özgürleşme adına önemli adımlar atmıştır. Müslüman kadınların çalışma hayatına katılması yönünde girişimlerde bulunan ve kadınları bu yönde teşvik eden İttihat ve Terakki “İslam Kadınları Çalıştırma Cemiyeti” gibi kuruluşları desteklemiş, kulüpler oluşturarak kadınlara gece dersleri gibi imkânlar sağlamaya çalışmış, kadınların topluma faydalı bireyler haline getirilmesini amaçlayarak “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” ne katılımı teşvik etmiştir.²⁴ İttihat ve Terakki’nin politikaları sonucunda kadınlar hızla çalışma hayatına dâhil olarak ekonomik özgürlüklerini kazanma yolunda adımlar atmışlardır.²⁵ Kadınların ekonomik hayata katılımlarını artırmak amacıyla 1916 yılında bizzat Enver Paşa himayesinde kurulan “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi” kadınlara istihdam alanları açmanın yanı sıra gönüllü olan 18-30 yaş arasındaki Osmanlı kadınlarının askere alınıp “kadın işçi taburlarına” katılmalarını sağlamıştır.²⁶

Meşrutiyet döneminde kurulan kadın dernekleri incelendiğinde genel olarak kadın haklarını savunmak, toplumsal yardım yapmak, kadının toplumda yer edinmesini sağlamak gibi amaçlarla kurulduklarını ve bu doğrultuda pek çok kadın derneğinin siyasal bir örgüt olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden de yardım gördüklerini söyleyebiliriz.

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ KADIN BASINI VE İTTİHAT VE TERAKKİ

II. Meşrutiyet’in ilanı ile oluşan ortamda basın hayatında bir patlama yaşanmış ve bu durum kadınları da etkilemiş yıllarca böyle bir fırsat bekleyen kadınlar kendilerini ifade edecek alanı gazete ve dergi sayfalarında bulmuşlardır. Bu dönemde toplumun birçok kesiminden kadın yazma konusunda yıllardır süregelen çekimserliğini bir kenara bırakarak özgürleşme konusunda sorumluluk üstlenmiştir. Geleneksel kalıplarından kurtulan kadınlar basın hayatında öncülük ederek önemli dergi ve gazeteler kazandırmışlardır.

Kadını konu edinen ilk yaygın 1868 yılında Ali Reşit tarafından çıkarılan *Terakki Gazetesi*’nin eki olarak verilen *Muhadderat* adlı dergi olsa da bu tür girişimler erkeklerin kadınlar hakkında yazdıklarından öteye geçememiştir. Kadınlar tarafından ve kadınlar için çıkarılan ilk kadın dergisi Şükûfezâr ancak 1886 yılında Afife Hanım’ın girişimiyle yayın hayatına dâhil olmuştur.²⁷ Bu dergi ilk sayısında yayımladığı anlamlı önsözünü dikkat çekmiştir. Bu önsözde kadınlar “*Biz ki saç u uzun, akli kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek çalışma ve gayret yolunda olacağız.*”²⁸ ifadelerini kullanarak kadınlığa karşı toplumdaki genel tutumu açıkça eleştirmiş, bu anlayışın karşısında mücadele edeceklerini beyan etmişlerdir.

1888 yılında II. Abdülhamid’in teşvik ve yardımlarıyla çıkarılan *Mürüvvet* daha çok kadın eğitimi konusuna ağırlık vermiştir.²⁹ Kısa süreli bu ilk girişimlerden sonra nihayet 1893 tarihinde Mehmet Tahir ve eşi Fatma Sadiye Hanım’ın çabalarıyla uzun süre çıkarılacak olan *Hanımlara Mahsus Gazete* yayın hayatına girmiştir.³⁰ Resimli olarak yayınlanan bu kadın gazetesi eğitim, moda, sağlık gibi alanlarda yayınladığı makalelerle kadınları bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Dönemin tanınmış kadın yazarlarının yazılarının makalelerinin yanı sıra

²⁴ Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasal Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s.65.

²⁵ Aydın, H. (2015). a.g.m, s. 88.

²⁶ Çakır, S.(2016). a.g.e, s.94-95

²⁷ Akagündüz, Ü (2015). a.g.e, s.88-89.

²⁸ Kaplan, L. (1998). a.g.e, s. 10

²⁹ Akagündüz, Ü (2015). a.g.e,s.88-89.

³⁰ Akagündüz, Ü (2015). a.g.e, s.88-89

okuyucu mektuplarına da yer veren gazete kadınlar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Bu sebeple 1895 yılında genç hanımlara yönelik bir ilave dergi de çıkararak farklı yaş gruplarından kadınlara ulaşmaya çalışmıştır.³¹

Kadının toplumsal statü bakımından hak ettiği yere ulaşamamış olmasının ve erkeklerin de bu durumu göz ardı etmesinin ilerlemeye mâni olacağını düşünen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Batılı ülkelerde gözlemediği kadın tipinden yola çıkarak eğitimin önemini kavramış ve öncelikle eğitilmiş kadın tipini oluşturmaya çalışmıştır. II. Meşrutiyet yayınlarında kadın ve erkek beyni arasındaki hacimsel farklılığın dâhi gündeme geldiği talihsiz söylemlere İttihat ve Terakki üyeleri ve cemiyetin desteklediği kadın dergileri şiddetle karşı çıkmış kadınların beyinsel faaliyetler bakımından erkeklerden farklı olmadığını savunmuşlardır.³²

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadın algısını anlayabilmek adına II. Meşrutiyet döneminde cemiyetin idaresi altında bulunan veya fikir birliğinin bulunduğu kadın dergilerini incelemek çıkarım yapabilmemiz açısından yardımcı olacaktır. II. Meşrutiyetin ilanını takip eden aylarda Hakkı Bey tarafından kurulan *Demet* dergisi Jöntürklerin kadın konusunda fikirlerini anlamak için bir örnek olarak alınabilir. *Demet* dergisi yazılarının çoğunda Jöntürk hareketini desteklemesi ve bu hareketin fikirlerini kadınlar arasında yaymaya çalışması bakımından siyasi özelliğe sahip bir kadın dergisi olarak karşımıza çıkmaktadır.³³ Kadınların ilk defa siyasi yazılarla tanıştığı *Demet* dergisi amacını şu şekilde özetlemiştir: “*Emelimiz pek safdır. Kadınlarımızın tenvir-i fikirlerine hizmet etmek, onlara haftada bir kere birkaç an-ı edebi ve ilmi inrar ettirmek istiyoruz. Gayemiz edebi, ilmi ve siyasidir. Ara sıra eğlenceye dair zarif resimler de bulunacak ve mu'assır olan her şey mesliğimiz dâhilindedir.*”³⁴ Dergide sıklıkla modernleşme anlayışı yer almış kadınların toplumsal statüleri hakkında onlarca makale yayımlanmıştır. Derginin başyazarı Celal Sahir olmakla beraber Enis Avni, Mithat Cemal, Cenap Şahabettin, Mehmet Emin, Mustafa Namık, Selim Sırrı, Mehmet Rauf, Süleyman Fehmi, Mithat Cemal gibi isimler de yazılarıyla kadınlara destek vermiştir.³⁵ Nigar bint-i Osman, Jülide, Ulviye, Neziye, Şiven Peride, Ruhsan Nevvare, İsmet Hakkı Hanım, Halide Edip (Adivar) gibi isimler ise derginin kadın yazarlarına örnek olarak verilebilir.³⁶

30 Eylül 1908 tarihinde yayınlanmaya başlayan *Demet* Dergisi'nin yayın hayatı oldukça kısa olmuş 11 Kasım 1908'de son sayısını çıkarmıştır. Ancak bu derginin yazar kadrosu önce *Mehasin* daha sonra *Kadın* isimli dergilerde bir araya gelmiş savunulan fikirlerin topluma iletilmesinde devamlılık sağlanmıştır.³⁷ *Demet*'in yayın hayatı boyunca işlediği kadının toplumsal statüsü, kadın eğitimi, kadınların çalışma hayatına katılımı, annelik, edebiyat, moda, ekonomi, siyaset gibi konular üzerinde durulmaya devam edilmiştir.

Eylül 1908 ile Kasım 1909 tarihleri arasında çıkarılan *Mehasin* adlı kadın dergisi ilk kez renkli resimler kullanarak kadınların dikkatini çekmeyi başarmıştır.³⁸ Asaf Muammer ve Mehmet Rauf tarafından çıkarılan dergi kadınların esaretine son verilmesi ve meslek edinmeleri gibi konular üzerine yoğunlaşarak modernleşme yanlısı özgürlükçü yazılar ve kadın konferansları yayımlamıştır.³⁹ Yazar kadrosunda Emine Semiye, Münevver Asım,

³¹ Kaplan, L. (1998). *a.g.e.*, s. 10

³² Akagündüz, Ü. (2015). *a.g.e.*, s.88-89

³³ Kaplan, L. (1998). *a.g.e.*, s. 11.

³⁴ Keskin, T. (2004). “*Demet* Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı”. **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 24, Sayı 37, Ankara. s.292.

³⁵ Akagündüz, Ü. (2015), *a.g.e.*, s.89-90.

³⁶ Keskin, T. (2004). *a.g.m.*, s. 292.

³⁷ Keskin, T. (2004). *a.g.m.*, s. 305.

³⁸ Akagündüz, Ü. (2015) *a.g.e.*, s.89-90.

³⁹ Kaplan, L. (1998). *a.g.e.*, s. 12.

Fatma Sabiha, Şukufe Nihal, Halide Salih ve Zühre Hanım gibi isimleri barındıran dergi İttihat ve Terakki ile fikir birliği içerisindeydi.⁴⁰

Selanik'te 26 Ekim 1908- Mayıs 1909 tarihleri arasında çıkarılan *Kadın* dergisi de Demet ve Mehasin ile aynı çizgide yazılar yayımlayarak kadın haklarının savunulmasında öncülük etmiş ve bu fikrin devamlılığını sağlamaya çalışmıştır. Mustafa İbrahim Bey tarafından çıkarılan dergide Fatma Aliye, Emine Semiye, Nigâr Binti Osman, Naciye, Fitnat Binti Haşim gibi kadın yazarların yanı sıra Ömer Seyfettin, Abdullah Cevdet ve Mehmet Emin Bey gibi dönemin tanınmış yazarları da yazılarıyla kadınlara destek vermişlerdir.⁴¹ Kadın dergileri arasında hayli önemli bir yere sahip olan bu dergi amacını şöyle açıklamıştır: “ *Evet, siyasi, edebi, fenni, ilmi... Risale-i mevkute*⁴² ve *gayr-i mevkute o kadar esef-engiz*⁴³ ve *daraltıcı bir noksan vardı: Nisai bir gazete. Öyle nisai bir risale ki; umuma şamil olsun, aristokrasi denilen o mevhum hayat-ı kibârâne-i hiçîden hayalden (aristokrasi denilen o kavramın kibarlık dolu hayat hiçliğinden) , muhayyelat-ı asabiyeden vehmiyyat-ı mârizânenen mümkün olduğu kadar uzak bulunsun.*”⁴⁴

Kadınların toplumsal statüsü konusunda fikirlerini politikalarına da yansıtarak önemli adımlar atan İttihat ve Terakki çalışmalarıyla kadınların ilgisini ve sevgisini kazanmaya başlamıştır. Desteklediği yayınlarda ve kadın derneklerinde eğitim başta olmak üzere kadınların geri kaldığı konularda hızlı bir ilerleme sağlamaya çalışmıştır. Basının toplum üzerindeki etkisini bilinçlenme konusunda aktif olarak kullanan İttihat ve Terakki bütün engellere rağmen laikleşmenin yolunu açmış ve dönemine göre radikal bir adım atarak Darülfünun'un Edebiyat Fakültesi'nde umumi derslere kadınların da katılması kararını almıştır.⁴⁵

Siyasi hayatla kadınların tanışmaları da İttihat ve Terakki sayesinde gerçekleşmiş partiye bağlı kadınlar şubesi kurularak kadınların siyasi meselelerle yakından ilgilenmeleri sağlanmıştır. Jöntürk taraftarlarının Selanik'te başkanlığını Emine Semiye Hanım'ın yaptığı Kadın İhtilâl Komitesi oluşturdukları da ileri sürülmektedir.⁴⁶İlerleyen yıllarda atılan bu adımların etkisi görülmeye başlanmış ve kadınlar birçok alanda toplum hayatına dâhil olmuşlardır. Balkan Savaşları sırasında kadınlar cepheye yardım dernekleri aracılığıyla destek sağlamış ve çetin şartlar altında verdiği bu mücadele ile toplumda saygınlık kazanmışlardır. 1912 yılında Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde kurulan Hilal-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti vasıta ile kadınlar sağlık alanında önemli görevler üstlenmişler ve savaş yıllarında cepheye giderek kadınları vasıfsız hale getirmenin ne kadar yanlış bir yaklaşım olduğunu topluma bir kez daha göstermişlerdir.

Kadın mücadelesi yalnızca sağlık alanıyla sınırlı kalmamış 19 Mart 1919'da İstanbul İnas Darülfünun öğrencileri ve Asri Kadın Cemiyeti üyeleri Fatih Türbesi önünde işgalci kuvvetleri protesto etmiş, 19 Mayıs 1919 tarihinde düzenlenen büyük bir miting vasıtasıyla Halide Edip Hanım ve Meliha Hanım İstanbul Belediyesi önünde toplanan kalabalığa konuşmacı olarak seslenmişlerdir.⁴⁷

⁴⁰ Akagündüz, Ü. (2015). *a.g.e.*, s.89-90.

⁴¹ Kaplan, L. (1998). *a.g.e.*, s. 12.

⁴² Mevkute: Süreli yayım

⁴³ Esef-engiz: Üzücü

⁴⁴ Çakır, S. (2016). *a.g.e.*, s.78-79.

⁴⁵ Kaplan, L. (1998). *a.g.e.* s. 64

⁴⁶ Kaplan, L. (1998). *a.g.e.* s. 64

⁴⁷ Aydın, H. (2015). *a.g.m.*, s. 91.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarına paralel olarak ön plana çıkan kadının toplumdaki konumu bir sorun olarak yıllarca tartışmalara konu olmuştur. Kadınların buldukları konumdan ve toplumun kadına karşı yaklaşımından rahatsızlık duyan ve bunu ilk dile getiren ise eğitilmiş erkekler olmuştur. Kadının kendi haklarını savunur hale gelmesi yine eğitim ile mümkün hale gelmiş üst düzey ailelere mensup ve iyi bir eğitim alan kızlar bu konuda öncülük ederek toplumsal bilinçlenmenin sağlanması için çalışmışlardır.

İttihat ve Terakki kuruluş aşamasından itibaren kadın hakları konusunda hassasiyet göstermiş II. Meşrutiyet' in ilanı sonrasında yönetim üzerindeki gücünü de kullanarak bu konuda radikal adımlar atmıştır. Özellikle kadın derneklerinin teşvik edilmesine bu suretle kadınların kendi haklarını savunur hale getirilmesine önem vermiş maddi ve manevi olarak bu tür çalışmalara yardım sağlamıştır. Kadınların fikirlerini daha geniş kitlelere aktarmasında ve yapılan yeniliklerin toplumun her kesimine ulaşmasında basın imkânlarından yararlanan cemiyet kadın konusunda yazılan yazıları da desteklemiştir.

Balkan Savaşları ve sonrasında patlak veren I. Dünya Savaşı Osmanlı kadını için çalışma hayatına katılımı hızlandıran önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş yıllarında ilk mezunlarını veren kız okulları aydın kadın tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Savaş erkeklerin cephede olması dolayısıyla onların görevlerini de üstlenen kadınları ortaya çıkarmış aynı zamanda bizzat savaşa katılmaları nedeniyle kadının statüsünde önemli değişikliklere yol açmıştır. 1919-1923 yılları arası Osmanlı kadını gerek mitingler düzenleyerek gerekse Milli Müdafaa için Kadın Cemiyeti oluşturarak işgal güçlerine direnmiş, bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasında etkin rol oynamıştır.⁴⁸ I. Dünya Savaşı sırasında sosyal ve ekonomik hayata katılımı hızla artan kadının Milli Mücadele sırasında gösterdiği cesaret ve fedakârlık sonucu siyasal yaşama katılımı da giderek yoğunlaşmıştır.

Bugün Türk kadınının bulunduğu toplumsal statü ve sahip olduğu olanaklar II. Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin verdiği mücadelenin ve Osmanlı kadınının Milli Mücadele döneminde gösterdiği gayretin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

ADIVAR, H. E. (2018). **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul: Can Yayınları.

AKAGÜNDÜZ, Ü. (2015). **II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak**. I.Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

AYDIN, H. (2015). “ Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın”. **Current Research in Social Sciences**, Cilt 1, Sayı 3.

BERKTAY, F. (2004). “ Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi; Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No. 7.

BİRİNCİ, A. (2001). **Tarih Yolunda Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvalî**. İstanbul: Dergâh Yayınları, Eylül.

COŞAR, Ö. S. (1973). **Atatürk Ansiklopedisi**. Cilt 2, İstanbul: İstanbul Reklam Ltd. Şirketi.

⁴⁸ Berktaş, F.(2004). “ Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi; Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no. 7. s.10-26.

- ÇAKIR, S. (2016). **Osmanlı Kadın Hareketi**. İstanbul: Metis Yayınları.
- OK, S. (2012). **İttihat ve Terakki'nin "Yemin"siz Kadınları**. İstanbul: Destek Yayınevi.
- ORTAYLI, İ. (2016). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyetii Nizamname-i Esasi 1323, İSAM KÜTÜPHANESİ, <http://ktp.isam.org.tr/>, 29.12.2018, saat 15.30.
- KAPLAN, L. (1998). **Cemiyetlerde ve Siyasal Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- KESKİN, T. (2004). “ **Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı**”. Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 24, Sayı 37, Ankara.
- Mechveret, (1886)**. “La Visite de S.A. Princesse Nazli au Comite”1 October (Ekim), s.1-2.
- TOPRAK, Z. (1989). “ İttihat Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”. **Toplum ve Bilim Dergisi**. Güz. No. 43-44.